QISHLOQ XO’JALIGINI MODERNIZATSIYA QILISHNING IQTISODIY AHAMIYATI

To‘xtasinova Dildora Raxmonberdiyevna
dotsent, Farg‘ona texnika universiteti
Telefon: +998916802050
dildorakhon20502@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishning iqtisodiy ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi agrar sohada zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni joriy etishning mehnat unumdorligi, iqtisodiy samaradorlik, raqobatbardoshlik hamda ijtimoiy rivojlanishga ta’sirini aniqlashdan iborat. Tadqiqot metodologiyasi nazariy-konseptual tahlilga asoslanib, ilmiy adabiyotlarning integrativ sharhi, T. Shults va M. Porter qarashlarining qiyosiy tahlili, tizimli hamda klaster yondashuvlarini qamrab oladi. Empirik ma’lumotlar qayta ishlanmagan. Tahlil natijasida inson kapitali, bilim, texnologik yangilanish va innovatsiyalar modernizatsiyaning muhim omillari ekani aniqlandi. Zamonaviy texnologiyalar resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishi, mahsulot tannarxini pasaytirishi, ishlab chiqaruvchilar daromadini ko‘paytirishi va qiymat zanjiridagi yo‘qotishlarni kamaytirishi asoslandi. Modernizatsiya texnik yangilanish bilan birga malakali kadrlar tayyorlash, raqamlashtirish va boshqaruv tizimini takomillashtirishni talab etadi. Shuningdek, u qishloq hududlarida bandlik va aholi daromadlarini oshirish, yangi kasblarni shakllantirishga xizmat qiladi. Maqolada iqtisodiy va ijtimoiy natijalar tizimlashtirilib, jadvalda umumlashtirilgan. Takliflar resurslardan oqilona foydalanish, kadrlar salohiyatini rivojlantirish va innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Natijalar agrar siyosatni takomillashtirish, xo‘jaliklar faoliyatini rejalashtirish hamda kelgusidagi empirik tadqiqotlar uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Natijalar xorijiy olimlarning nazariy qarashlari bilan solishtirilib, yondashuvlarning umumiy va farqli jihatlari ochib berildi. Tadqiqotning empirik tekshiruvga ehtiyoji ham qayd etildi.*

Kalit so‘zlar: *qishloq xo‘jaligi, modernizatsiya, iqtisodiy samaradorlik, innovatsiya, texnologiya, mehnat unumdorligi, barqaror rivojlanish, inson kapitali, raqobatbardoshlik, raqamlashtirish.*

KIRISH

Qishloq xo‘jaligi har qanday mamlakat iqtisodiyotining tayanch tarmoqlaridan biri bo‘lib, aholining oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash, sanoat tarmoqlarini xomashyo bilan ta’minlash, eksport salohiyatini oshirish va ijtimoiy barqarorlikni saqlashda muhim o‘rin tutadi [1; 2]. Mazkur tarmoqning rivojlanish darajasi nafaqat oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmiga, balki mamlakatning umumiy iqtisodiy o‘sishi, hududlar rivojlanishi va aholi farovonligiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Hozirgi globallashuv sharoitida qishloq xo‘jaligi mahsulotlariga bo‘lgan talabning ortib borishi, tabiiy resurslarning cheklanganligi, iqlim o‘zgarishi va ekologik muammolarning kuchayishi mazkur sohada ishlab chiqarish jarayonlarini tubdan takomillashtirishni taqozo etmoqda [3; 4]. Shu nuqtai nazardan, qishloq

xo‘jaligini modernizatsiya qilish iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va agrar tarmoqning xalqaro raqobatbardoshligini mustahkamlashning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Bugungi kunda agrar tarmoq oldida turgan asosiy vazifalardan biri mavjud ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanish orqali yuqori iqtisodiy natijalarga erishishdan iborat. Bunda yer, suv, mehnat va moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, zamonaviy texnika va texnologiyalarni joriy etish hamda innovatsion boshqaruv mexanizmlarini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. An’anaviy ishlab chiqarish usullarining imkoniyatlari cheklanib borayotgan sharoitda modernizatsiya agrar sohaning yangi iqtisodiy rivojlanish modeliga o‘tishini ta’minlovchi strategik jarayon hisoblanadi.

Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish — bu agrar sohada ishlab chiqarishning texnik, texnologik, tashkiliy va boshqaruv jihatlarini tubdan yangilash jarayonidir. Modernizatsiya ishlab chiqarish faoliyatini zamonaviy bozor talablari asosida qayta tashkil etish, resurslardan samarali foydalanish, mahsulot sifatini yaxshilash va iqtisodiy natijadorlikni oshirishni nazarda tutadi. Ushbu jarayon faqat texnik vositalarni yangilash bilan cheklanib qolmay, balki ishlab chiqarish madaniyatini oshirish, boshqaruv tizimini takomillashtirish, ilmiy ishlanmalarni amaliyotga tatbiq etish va innovatsion fikrlashni rivojlantirishni ham o‘z ichiga oladi.

Iqtisodiy nuqtai nazardan modernizatsiya qishloq xo‘jaligi tarmog‘ining ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirish va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan ishlab chiqarish jarayoni mahsulot sifatining yaxshilanishi, tannarxning pasayishi, ishlab chiqarish hajmining ortishi va foydaning ko‘payishiga olib keladi. Bu esa fermer xo‘jaliklari va agrar korxonalarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash bilan birga, ularning ichki va tashqi bozorlardagi mavqeini yaxshilash imkonini beradi. Shuningdek, modernizatsiya qishloq xo‘jaligini bozor mexanizmlariga moslashtirish, qiymat yaratish zanjirlarini rivojlantirish va mahsulotlarni qayta ishlash darajasini oshirish uchun zarur shart-sharoit yaratadi.

Mehnat unumdorligi iqtisodiy rivojlanishning asosiy ko‘rsatkichlaridan biri bo‘lib, qishloq xo‘jaligida modernizatsiya ushbu ko‘rsatkichni oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Zamonaviy texnika va texnologiyalar yordamida kamroq mehnat va vaqt sarfi bilan ko‘proq mahsulot ishlab chiqarish imkoniyati yaratiladi. Bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi va iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanishga xizmat qiladi. Modernizatsiya natijasida agrar sohada yangi kasb va mutaxassisliklar shakllanadi. Masalan, agrotexnolog, raqamli boshqaruv mutaxassisi, qishloq xo‘jaligi texnikasi operatori va ma’lumotlar tahlilchisi kabi kasblarning ahamiyati ortadi. Bu esa mehnat bozorining sifat jihatdan rivojlanishiga, malakali kadrlar tayyorlash tizimining takomillashishiga va mehnat sharoitlarining yaxshilanishiga olib keladi.

Innovatsiyalar va raqamlashtirish qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishning muhim tarkibiy qismlaridan hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli monitoring tizimlari, sun’iy intellekt elementlari va ma’lumotlarni tahlil qilish vositalari ishlab chiqarish jarayonlarini aniq rejalashtirish imkonini beradi [5]. Natijada ishlab chiqarishdagi xatoliklar kamayadi, tavakkalchiliklar pasayadi va boshqaruv

qarorlarining samaradorligi ortadi. Raqamlashtirish yordamida ekin maydonlari holatini monitoring qilish, ob-havo ma’lumotlarini tahlil qilish, sug‘orish jarayonlarini boshqarish va hosildorlikni prognozlash mumkin bo‘ladi. Bu esa fermer xo‘jaliklarida qarorlar qabul qilish jarayonining ilmiy asoslanganligini ta’minlaydi. Innovatsion yondashuvlar qishloq xo‘jaligini an’anaviy ishlab chiqarish tarmog‘idan yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiy tizimga aylantirishga xizmat qiladi [6].

Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishning yana bir muhim yo‘nalishi ekologik barqarorlikni ta’minlash va tabiiy resurslardan samarali foydalanish bilan bog‘liq. Ayniqsa, suv resurslari taqchilligi kuchayib borayotgan sharoitda tomchilatib sug‘orish, yomg‘irlatib sug‘orish, suv tejovchi texnologiyalar va tuproq unumdorligini saqlashga qaratilgan agrotexnik tadbirlarni keng joriy etish iqtisodiy zaruratga aylanmoqda. Bunday texnologiyalar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish bilan birga, ekologik xavfsizlikni mustahkamlash va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikka erishishga imkon beradi.

Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayon qishloq hududlarida bandlikni oshirish, aholi daromadlarini ko‘paytirish, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish va yashash sharoitlarini yaxshilashga xizmat qiladi. Modernizatsiya qilingan agrar ishlab chiqarish qishloq infratuzilmasining rivojlanishiga, qayta ishlash korxonalari faoliyatining kengayishiga va xizmat ko‘rsatish tarmoqlarining shakllanishiga turtki beradi. Natijada qishloq xo‘jaligi bilan bog‘liq iqtisodiy faoliyat turlari diversifikatsiyalanib, hududlarning iqtisodiy salohiyati ortadi.

Shu bilan birga, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, zamonaviy texnika va texnologiyalarni xarid qilish uchun investitsiya resurslarining yetishmasligi, malakali kadrlar taqchilligi, innovatsion ishlanmalarning ishlab chiqarishga sust joriy etilishi, moliyalashtirish mexanizmlarining takomillashmaganligi hamda ayrim hududlarda infratuzilma imkoniyatlarining cheklanganligi modernizatsiya samaradorligiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli mazkur jarayonni faqat texnologik yangilanish sifatida emas, balki moliyaviy, tashkiliy, institutsional va ijtimoiy omillarni qamrab oluvchi kompleks iqtisodiy jarayon sifatida o‘rganish zarur.

Mazkur holatlar qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishning iqtisodiy mohiyatini chuqurroq tadqiq etish, uning asosiy yo‘nalishlari va samaradorlik omillarini tizimlashtirish zaruratini yuzaga keltiradi. Ayniqsa, modernizatsiyaning mehnat unumdorligi, ishlab chiqarish xarajatlari, mahsulot sifati, investitsion faollik va agrar tarmoq raqobatbardoshligiga ta’sirini nazariy jihatdan asoslash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Shundan kelib chiqib, tadqiqotning asosiy maqsadi qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishning iqtisodiy mohiyati va ahamiyatini nazariy jihatdan ochib berish, uning ishlab chiqarish samaradorligi, resurslardan foydalanish darajasi va agrar tarmoq raqobatbardoshligini oshirishdagi o‘rnini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqot doirasida modernizatsiyaning asosiy yo‘nalishlarini aniqlash, uning iqtisodiy va ijtimoiy natijalarini tizimlashtirish hamda agrar tarmoqni barqaror rivojlantirishga xizmat qiluvchi nazariy xulosalar ishlab chiqish ko‘zda tutiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish masalasi iqtisodiy rivojlanish nazariyasida muhim o‘rin tutib, ushbu yo‘nalish ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan ilmiy jihatdan tadqiq etilgan. Amerikalik iqtisodchi Teodor Shults agrar iqtisodiyot nazariyasining yirik vakillaridan biri bo‘lib, u qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishda inson kapitali va bilimlarning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ilmiy asoslab bergan. [7; 8] Uning fikricha, an’anaviy qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi past unumdorlikka ega bo‘lib, iqtisodiy o‘sishni ta’minlash uchun yetarli emas. Shu sababli agrar sohada texnologik yangilanish va bilimga asoslangan yondashuv zarur. Shults o‘z tadqiqotlarida qishloq xo‘jaligidagi qashshoqlik va past samaradorlikning asosiy sababi sifatida texnologik orqada qolishni ko‘rsatadi. Unga ko‘ra, agar fermerlar zamonaviy bilim va texnologiyalarga ega bo‘lmasa, ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalana olmaydi. Shu bois olim qishloq xo‘jaligiga investitsiya kiritishda texnika bilan bir qatorda ta’lim va kadrlar tayyorlash masalasiga ham alohida urg‘u beradi. Teodor Shultsning ilmiy qarashlariga ko‘ra, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish iqtisodiy samaradorlikni oshirishning eng muhim sharti hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish natijasida mehnat unumdorligi ortadi, ishlab chiqarish tannarxi kamayadi va bozor munosabatlariga moslashuv kuchayadi. Olim qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda davlatning rolini ham inkor etmaydi, chunki infratuzilma va ta’lim tizimini rivojlantirish bozor mexanizmlari orqali to‘liq hal etilmaydi. Shuningdek, Shults agrar sohada modernizatsiya jarayonlari uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishga xizmat qilishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, qishloq xo‘jaligi samaradorligining oshishi nafaqat agrar tarmoqning, balki butun milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi. Shu sababli uning ilmiy qarashlari bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan.

Iqtisodchi olim Maykl Porter iqtisodiy raqobatbardoshlik va innovatsiyalar nazariyasi orqali qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish masalasiga yangi yondashuv olib kirgan. [9; 10] Uning fikricha, har qanday tarmoqning rivoji, jumladan qishloq xo‘jaligining taraqqiyoti ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish va innovatsion ustunliklarni shakllantirish bilan bevosita bog‘liq. Porter qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishni raqobat ustunligini ta’minlashning asosiy omillaridan biri sifatida ko‘radi. Unga ko‘ra, texnologik yangilanish mahsulot sifatini oshiradi, tannarxni kamaytiradi va bozor talablariga moslashuvchanlikni kuchaytiradi. Natijada agrar mahsulotlar ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardosh bo‘lib boradi. Porter nazariyasida innovatsiyalar alohida o‘rin tutadi. Uning fikricha, innovatsiyalar orqali agrar soha yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa eksport hajmining oshishiga, valyuta tushumlarining ko‘payishiga va iqtisodiy o‘sish sur’atlarining tezlashishiga olib keladi.

Qishloq xo‘jaligining iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni klassik tadqiqotlarda ham chuqur o‘rganilgan. B.Jonston va J.Mellor agrar sohaning iqtisodiy rivojlanishga qo‘shgan hissasini oziq-ovqat bilan ta’minlash, sanoat uchun ishchi kuchi va kapital manbai bo‘lish, sanoat mahsulotlari uchun bozor yaratish hamda valyuta tushumlarini ta’minlash orqali asoslab berganlar [11]. K.Timmer esa qishloq xo‘jaligi unumdorligining oshishini iqtisodiyotdagi tarkibiy o‘zgarishlarning zaruriy sharti

sifatida ko‘rsatgan [12]. Jahon banki hisobotida ham agrar sektor rivojlanish va qashshoqlikni qisqartirishning muhim omili sifatida e’tirof etilgan [4].

Texnologik o‘zgarishlarning shakllanish mexanizmi Y.Hayami va V.Ruttan tomonidan «induksiyalangan innovatsiya» konsepsiyasi asosida tushuntirilgan: ularning fikricha, agrar texnologiyalar yer va mehnat kabi resurslarning nisbiy tanqisligiga mos ravishda rivojlanadi [13]. A.Foster va M.Rosenzveyg yangi texnologiyalarni qo‘llash fermerlarning ma’lumotga ega bo‘lishi, o‘rganishi va tavakkalchilikka munosabatiga bog‘liqligini ko‘rsatgan [14].

So‘nggi yillarda raqamlashtirish yo‘nalishidagi ishlar ham ko‘paydi. S.Volfert va hammualliflar aqlli dehqonchilikda katta ma’lumotlardan foydalanishni tahlil qilib, uning texnologik imkoniyatlari bilan bir qatorda tashkiliy va iqtisodiy masalalarini ham ko‘rsatgan [5]. Mahalliy tadqiqotlarda agrar sohada modernizatsiya jarayonlarining iqtisodiy tahlili [15] hamda innovatsion iqtisodiyot va agrar soha rivojlanishining o‘zaro bog‘liqligi [6] yoritilgan.

Ko‘rib chiqilgan ishlarni qiyoslash shuni ko‘rsatadiki, ularning har biri modernizatsiyaning alohida omiliga e’tibor qaratadi: Shults – inson kapitaliga, Porter – raqobat va innovatsiyalarga, Hayami va Ruttan – resurslarning nisbiy tanqisligiga, Volfert – raqamli ma’lumotlarga. Bu omillarni qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishning iqtisodiy ahamiyati nuqtai nazaridan – mehnat unumdorligi, raqobatbardoshlik va ijtimoiy natijalar kesimida – yagona tizimda umumlashtirish yetarlicha amalga oshirilmagan. Mazkur maqola shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishning nazariy asoslari, iqtisodiy mexanizmlari hamda uning ishlab chiqarish samaradorligi va tarmoq raqobatbardoshligiga ta’sirini aniqlashga yo‘naltirilgan holda olib borildi. Tadqiqot jarayoni izchil bosqichlar asosida tashkil etilib, unda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va ilmiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi [16; 17].

Tadqiqotning birinchi bosqichida qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishga oid xorijiy va mahalliy ilmiy adabiyotlar o‘rganildi. Bunda integrativ adabiyotlar sharhi asosida agrar iqtisodiyot, texnologik innovatsiyalar, inson kapitali va iqtisodiy raqobatbardoshlik yo‘nalishlaridagi ilmiy qarashlar tizimlashtirildi. Ilmiy manbalarni tanlashda ularning tadqiqot mavzusiga muvofiqligi, nazariy asoslanganligi hamda iqtisodiy jarayonlarni izohlashdagi ilmiy ahamiyati mezon sifatida belgilandi.

Tadqiqotning ikkinchi bosqichida qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishning nazariy-metodologik asoslarini aniqlash maqsadida T. Shults va M. Porterning ilmiy yondashuvlari qiyosiy tahlil qilindi. Bunda T. Shultsning inson kapitali, bilim va malaka orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishga oid qarashlari hamda M. Porterning raqobatbardoshlik, innovatsiya va qiymat zanjiri konsepsiyalari o‘zaro solishtirildi. Natijada agrar tarmoqni modernizatsiya qilishda texnologik yangilanish, inson kapitalini rivojlantirish va raqobat ustunliklarini shakllantirishning o‘zaro bog‘liqligi asoslandi.

Tadqiqotning uchinchi bosqichida tizimli va klaster yondashuvlari asosida qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishning asosiy tarkibiy yo‘nalishlari aniqlandi.

Xususan, texnologik modernizatsiya, investitsion faollik, ishlab chiqarish samaradorligi, inson kapitali va resurslardan oqilona foydalanish omillari yagona iqtisodiy tizimning o‘zaro bog‘liq elementlari sifatida o‘rganildi. Ushbu yo‘nalishlar bo‘yicha shakllantirilgan ilmiy qarashlar qiyoslandi va ularning mazmun-mohiyati 1-jadvalda tizimlashtirildi.

Tadqiqotning to‘rtinchi bosqichida modernizatsiya jarayonining iqtisodiy natijalarini baholash mezonlari nazariy jihatdan shakllantirildi. Bunda mehnat unumdorligining oshishi, mahsulot tannarxining pasayishi, hosildorlikning ortishi, ishlab chiqarish rentabelligining yaxshilanishi va agrar mahsulotlar raqobatbardoshligining kuchayishi asosiy samaradorlik mezonlari sifatida belgilandi. Ushbu ko‘rsatkichlar modernizatsiyaning iqtisodiy, texnologik va tashkiliy natijalarini o‘zaro bog‘liqlikda izohlash imkonini berdi.

Tadqiqot davomida ilmiy abstraksiyalash, induksiya, deduksiya, qiyosiy tahlil, tizimli tahlil, mantiqiy umumlashtirish va sintez usullaridan foydalanildi. Bunda induksiya va deduksiya usullari orqali alohida ilmiy qarashlardan umumiy nazariy xulosalar shakllantirildi, qiyosiy tahlil yordamida olimlarning konseptual yondashuvlari o‘zaro solishtirildi, tizimli tahlil va sintez orqali modernizatsiya omillarining o‘zaro ta’siri ochib berildi.

Tadqiqot nazariy-konseptual xususiyatga ega bo‘lganligi sababli statistik ma’lumotlar va so‘rovnoma natijalari asosida empirik hisob-kitoblar amalga oshirilmadi. Shu bois shakllantirilgan ilmiy xulosalar nazariy tahlil va mavjud ilmiy konsepsiyalarni umumlashtirish natijalariga asoslanadi. Ularni muayyan hududlar yoki xo‘jalik yurituvchi subyektlar misolida amaliy tekshirish keyingi empirik tadqiqotlar yo‘nalishi sifatida belgilandi.

NATIJALAR

Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish iqtisodiy samaradorlikni oshirishning eng muhim omillaridan biridir. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish natijasida ishlab chiqarish jarayonlari optimallashtirilib, resurslardan foydalanish samaradorligi oshadi. Bu holat mahsulot tannarxining pasayishiga va ishlab chiqaruvchilar daromadining ko‘payishiga olib keladi.

Agrar sohada texnologik yangilanishlar bo‘lmagan sharoitda iqtisodiy o‘sishga erishish qiyinlashadi. Ayniqsa, suv, yer va mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi past bo‘lgan holatlarda modernizatsiya iqtisodiy zarurat sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bois modernizatsiya jarayoni qishloq xo‘jaligi tarmog‘ining iqtisodiy barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Olimlar qarashlari asosida olib borilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishda faqat texnik vositalarni yangilash yetarli emas. Inson kapitali, ya’ni bilim, malaka va tajriba texnologik rivojlanish bilan uyg‘unlashgan taqdirdagina yuqori iqtisodiy natijalarga erishish mumkin.

Xususan, Theodore Schultz ta’kidlaganidek, agrar sohada bilim va innovatsiyalarga investitsiya kiritish uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishning asosi hisoblanadi. Ushbu fikrni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy texnologiyalarni samarali qo‘llay oladigan malakali kadrlar mavjud bo‘lmagan taqdirda modernizatsiya

jarayoni kutilgan natijani bermaydi. Natijada, qishloq xo‘jaligida mehnat unumdorligi oshib, ishlab chiqarish samaradorligi yuqori darajaga ko‘tariladi. Bu esa nafaqat agrar tarmoqning, balki butun milliy iqtisodiyotning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishning muhim natijalaridan biri - tarmoq raqobatbardoshligining oshishidir. Michael Porter nazariyasiga tayangan holda aytish mumkinki, texnologik yangilanish va innovatsiyalar ishlab chiqaruvchilarga bozor ustunligini ta’minlash imkonini beradi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, modernizatsiya qilingan qishloq xo‘jaligi tarmog‘i ichki va tashqi bozorlarda yuqori sifatli, raqobatbardosh mahsulotlar bilan ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa eksport hajmining oshishiga, valyuta tushumlarining ko‘payishiga va milliy iqtisodiyotning tashqi iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, modernizatsiya qiymat zanjirining barcha bosqichlarida samaradorlikni oshiradi. Ishlab chiqarish, qayta ishlash, saqlash va logistika tizimlarining modernizatsiyalashuvi agrar mahsulotlarning bozorga chiqish jarayonini tezlashtiradi va iqtisodiy yo‘qotishlarni kamaytiradi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega.

Ushbu jarayon qishloq hududlarida bandlik darajasini oshiradi, aholi daromadlarini ko‘paytiradi va turmush sifatini yaxshilaydi. Modernizatsiya natijasida qishloq joylarda yangi ish o‘rinlari yaratiladi, zamonaviy kasblar shakllanadi va mehnat sharoitlari yaxshilanadi. Bu esa ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga va hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ishlab chiqarish hajmining oshishi va mahsulot sifatining yaxshilanishi aholini barqaror oziq-ovqat bilan ta’minlash imkonini yaratadi.

1-jadval.

Qishloq xo’jaligini modernizatsiya qilishning iqtisodiy ahamiyati

Yo’nalishlar	Mazmuni
Texnologik modernizatsiya	Zamonaviy qishloq xo‘jaligi texnikalarini joriy etish, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish jarayonlari, tomchilatib sug‘orish tizimlari, raqamli monitoring va boshqaruv texnologiyalaridan foydalanish
Iqtisodiy samaradorlik	Iqtisodiy samaradorlik Ishlab chiqarish tannarxining pasayishi, foyda va daromadning oshishi, resurslardan oqilona foydalanish, xarajatlarni optimallashtirish
Mehnat unumdorligi	Mehnat samaradorligining oshishi, jismoniy mehnat ulushining qisqarishi, malakali kadrlar tayyorlash, yangi kasb va mutaxassisliklarning shakllanishi
Innovatsiyalar va raqamlashtirish	Agroaxborot tizimlari, raqamli platformalar, sun’iy intellekt elementlari, ilmiy asoslangan rejalashtirish va prognozlash
Raqobatbardoshlik	Ichki va tashqi bozorda raqobat ustunligining oshishi, eksport salohiyatining kengayishi, mahsulot sifati va standartlarining yaxshilanishi
Ijtimoiy-iqtisodiy natijalar	Qishloq hududlarida bandlikning oshishi, aholi daromadlarining ko‘payishi, turmush darajasining yaxshilanishi, ijtimoiy barqarorlik

Barqaror rivojlanish	Oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash, ekologik muvozanatni saqlash, uzoq muddatli iqtisodiy o‘sish, milliy iqtisodiyotning mustahkamlanishi

Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishning iqtisodiy ahamiyati shundan iboratki, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish jarayonlarini mexanizatsiyalash va resurslardan oqilona foydalanish orqali tarmoqning iqtisodiy samaradorligi oshadi. Jadvalda keltirilgan yo‘nalishlar modernizatsiyaning asosiy iqtisodiy natijalarini ifodalaydi. Xususan, mehnat unumdorligining oshishi, mahsulot tannarxining pasayishi, hosildorlikning ko‘payishi va mahsulot sifatining yaxshilanishi qishloq xo‘jaligi korxonalarining raqobatbardoshligini mustahkamlaydi. Shuningdek, innovatsion texnologiyalarni qo‘llash suv va energiya resurslarini tejash imkonini beradi. Natijada fermer xo‘jaliklari daromadlari ortib, yangi ish o‘rinlari yaratiladi hamda qishloq hududlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga zamin yaratiladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari belgilangan maqsad va vazifalarga muvofiq qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish mehnat unumdorligi, iqtisodiy samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirish bilan bir qatorda, muayyan ijtimoiy natijalarga ham erishish imkonini berishini ko‘rsatdi (1-jadval). Olingan xulosalar nazariy adabiyotlarda ilgari surilgan ilmiy qarashlar bilan o‘zaro uyg‘unlik kasb etadi. Xususan, inson kapitali va bilimning iqtisodiy taraqqiyotdagi hal qiluvchi o‘rni haqidagi xulosalar Shultsning nazariy qarashlariga [7; 8], raqobat ustunligi va innovatsiyalarning ahamiyati Porter konsepsiyasiga [9; 10] asoslanadi. Modernizatsiyaning bandlik, aholi daromadlari va qiymat zanjiriga ta’siri esa agrar sektorning iqtisodiy rivojlanishga ko‘p yo‘nalishli hissa qo‘shishi haqidagi klassik yondashuvlar bilan mos keladi [11; 12].

Shu bilan birga, olingan natijalarni nazariy manbalar bilan qiyosiy tahlil qilish bir qator muhim jihatlarni aniqlash imkonini berdi. Birinchidan, texnik va texnologik yangilanishning o‘zi modernizatsiya samaradorligini ta’minlash uchun yetarli emas. Uning natijadorligi fermerlarning bilim darajasi, kasbiy malakasi hamda yangi texnologiyalarni o‘zlashtirish imkoniyatlariga bevosita bog‘liq. Bu holat texnologik yangiliklardan samarali foydalanishda inson kapitalining muhimligini ta’kidlovchi ilmiy xulosalarga mos keladi [14]. Ikkinchidan, texnologiyalarning iqtisodiy samarasi mavjud resurslarning nisbiy tanqisligi va ulardan foydalanish darajasi bilan chambarchas bog‘liq [13]. Shu sababli modernizatsiya yo‘nalishlarini tanlashda suv, yer va mehnat resurslarining hududiy xususiyatlari hamda mavjud imkoniyatlarini hisobga olish zarur. Uchinchidan, raqamlashtirish ishlab chiqarish jarayonlarini aniq rejalashtirish, resurslar sarfini nazorat qilish va xo‘jalik faoliyatidagi tavakkalchiliklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Biroq raqamli yechimlarning amaliy samarasi tegishli infratuzilma, moliyaviy imkoniyatlar va tashkiliy boshqaruv shart-sharoitlariga ham bog‘liq [5].

Tadqiqotning ayrim cheklovlari ham mavjud. Birinchidan, tahlil nazariy-konseptual xususiyatga ega bo‘lib, uning natijalari statistik ma’lumotlar yoki so‘rovnoma natijalari asosida empirik jihatdan tasdiqlanmagan. Ikkinchidan,

tadqiqotning nazariy asoslari asosan xorijiy olimlarning ilmiy ishlari bilan chegaralanganligi sababli, mazkur yondashuvlarni O‘zbekiston qishloq xo‘jaligining hududiy, institutsional va iqtisodiy xususiyatlariga moslashtirish qo‘shimcha tadqiqotlarni talab etadi. Uchinchidan, 1-jadvalda aks ettirilgan modernizatsiya yo‘nalishlari va kutilayotgan iqtisodiy-ijtimoiy natijalar o‘rtasidagi bog‘liqliklar miqdoriy jihatdan baholanmagan.

Kelgusidagi tadqiqotlarda Statistika agentligi ma’lumotlari [18] asosida mehnat unumdorligi, rentabellik, ishlab chiqarish hajmi va eksport ko‘rsatkichlarining modernizatsiya darajasi bilan o‘zaro bog‘liqligini iqtisodiy-statistik usullar yordamida baholash maqsadga muvofiq. Shuningdek, hududlar kesimida qiyosiy tahlil o‘tkazish, modernizatsiyaga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmi va ularning iqtisodiy samaradorligini aniqlash tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

XULOSA

Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishning iqtisodiy ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish hamda mehnat unumdorligini yuksaltirishga xizmat qiladi. Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish jarayoni iqtisodiy o‘sish, oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash va raqobatbardoshlikni kuchaytirishda muhim omil hisoblanadi. Klaster yondashuvi asosida olib borilgan tahlil mazkur jarayonning texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlari o‘zaro uzviy bog‘liqligini ko‘rsatdi. Xulosa qilib aytganda, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish barqaror rivojlanishni ta’minlash va milliy iqtisodiyot samaradorligini oshirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Shuningdek, modernizatsiya jarayonida raqamli texnologiyalar, suv tejovchi sug‘orish tizimlari va resurslarni boshqarishning innovatsion usullarini keng joriy etish zarurligi asoslandi. Agrar sohada investitsion faollikni oshirish va ilmiy ishlanmalarni ishlab chiqarishga tatbiq etish mahsulot tannarxini pasaytirish imkonini beradi. Fermer xo‘jaliklari, qayta ishlash korxonalari va logistika tashkilotlari o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirish qo‘shimcha iqtisodiy qiymat yaratishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, malakali kadrlar tayyorlash va ularning zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish esa modernizatsiya jarayonining moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi. Mazkur yo‘nalishlarni kompleks amalga oshirish agrar tarmoqning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta’minlashga zamin yaratadi.

Qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilishda zamonaviy, resurs tejovchi va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish maqsadga muvofiq. Fermer xo‘jaliklarida suv va yer resurslaridan oqilona foydalanish bo‘yicha samarali boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Shuningdek, agrar soha xodimlarining bilim va malakasini oshirishga qaratilgan doimiy o‘quv dasturlarini tashkil etish lozim. Modernizatsiya jarayonlarini moliyalashtirishda imtiyozli kreditlar, investitsiyalar va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish taklif etiladi. Hududlarda raqamli

monitoring tizimlarini joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligi va resurslar sarfini muntazam baholab borish kerak. Mazkur chora-tadbirlar qishloq xo‘jaligining iqtisodiy samaradorligi, eksport salohiyati va xalqaro raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish va oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash ustuvor yo‘nalishlari. Toshkent, 2019.
2. Ergashev B.Y. Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti. Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
3. Food and Agriculture Organization. The State of Food and Agriculture. Rome, 2021.
4. World Bank. World Development Report 2008: Agriculture for Development. Washington, DC: World Bank, 2007.
5. Wolfert S., Ge L., Verdouw C., Bogaardt M.-J. Big data in smart farming – a review // Agricultural Systems. 2017. Vol. 153. P. 69–80.
6. Abdurahmonov Q.X. Innovatsion iqtisodiyot va agrar sohaning rivojlanishi. Toshkent: Fan, 2018.
7. Schultz T.W. Transforming Traditional Agriculture. New Haven: Yale University Press, 1964.
8. Schultz T.W. Investment in human capital // American Economic Review. 1961. Vol. 51, No. 1. P. 1–17.
9. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990.
10. Porter M.E. Clusters and the new economics of competition // Harvard Business Review. 1998. Vol. 76, No. 6. P. 77–90.
11. Johnston B.F., Mellor J.W. The role of agriculture in economic development // American Economic Review. 1961. Vol. 51, No. 4. P. 566–593.
12. Timmer C.P. The agricultural transformation // Handbook of Development Economics. Vol. 1 / eds. H. Chenery, T.N. Srinivasan. Amsterdam: Elsevier, 1988. P. 275–331.
13. Hayami Y., Ruttan V.W. Agricultural Development: An International Perspective. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1985.
14. Foster A.D., Rosenzweig M.R. Microeconomics of technology adoption // Annual Review of Economics. 2010. Vol. 2. P. 395–424.
15. Xolmatov D.Sh. Agrar sohada modernizatsiya jarayonlarining iqtisodiy tahlili // Ilmiy-amaliy tadqiqotlar jurnali. 2020. №2.
16. Torraco R.J. Writing integrative literature reviews: guidelines and examples // Human Resource Development Review. - 2005. Vol. 4, No. 3. P. 356–367.
17. Snyder H. Literature review as a research methodology: an overview and guidelines // Journal of Business Research. 2019. Vol. 104. P. 333–339.
18. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Qishloq xo‘jaligi sohasining statistik ko‘rsatkichlari. Toshkent, 2022.